

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У СФЕРІ КРЕДИТУВАННЯ: ПРАВОВИЙ КОМПРОМІС ЧИ ЙОГО ІМІТАЦІЯ?

У статті розглянуті питання, що виникли в Україні у зв'язку із необхідністю реструктуризації споживчих кредитів, виданих в іноземній валюті, та проаналізовано окремі законодавчі ініціативи, спрямовані на вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: кредит, споживчий кредит, фінансові послуги, споживач, кредитор, боржник, реструктуризація кредиту.

М. А. Зеленова

Защита прав потребителей в сфере кредитования: правовой компромисс или его имитация?

В статье рассмотрены вопросы, возникшие в Украине в связи с необходимостью реструктуризации потребительских кредитов, выданных в иностранной валюте, также проанализированы отдельные законодательные инициативы, направленные на решение этой проблемы.

Ключевые слова: кредит, потребительский кредит, финансовые услуги, потребитель, кредитор, должник, реструктуризация кредита.

М. Zelenova

Protection of the rights of consumers in sphere of crediting: legal compromise or its imitation?

The article discusses the issues that arose in Ukraine due to the necessity of restructuring of consumer loans issued in foreign currency, is analyzed as a separate legislative initiative aimed at solving this problem.

Key words: credit, consumer credit, financial services, consumer, creditor, debtor, restructuring of a loan.

Постановка проблеми та її актуальність. У період фінансової кризи питання захисту прав споживачів фінансових послуг в Україні стало особливо актуальним. Кількість фактів порушення цих прав значно зросла, про що свідчить велика кількість звернень до суду [14]. У зв'язку з цим, починаючи з кінця 2008 р., громадяни почали активно звертатися до суду з метою зміни умов кредитних договорів або визнання їх недійсними на тій підставі, що банки не мали право видавати споживчі кредити в іноземній валюті. Поступово почала формуватися судова практика у справах про захист прав споживачів фінансових послуг. Результатом її узагальнення стала постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» від 30 березня 2012 р. [7]. У пункті 10 цієї постанови зазначено, що банк як фінансова установа,

отримавши у встановленому законом порядку банківську та генеральну ліцензії на здійснення валютних операцій, має право здійснювати операції з надання кредитів у іноземній валюті. У зв'язку з цим змінити умови договору споживчого кредитування в іноземній валюті або визнання його недійсним у судовому порядку стало неможливо.

На той момент для всіх стало очевидно, що споживче кредитування в іноземній валюті створює реальні умови для різкого погіршення фінансового становища боржників у найближчій перспективі. Тому 22 вересня 2011 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг». Цим законом, зокрема, заборонялося банкам збільшувати розмір фіксованої процентної ставки в односторонньому порядку. Крім того, надання (отримання) споживчих кредитів в іноземній валюті заборо-

нялося на території України. Таке рішення законодавця було слухним та обґрунтованим, але не своєчасним, оскільки валютне кредитування на той час вже отримало масове розповсюдження в суспільстві. Таким чином, держава із великим запізненням почала впроваджувати заходи, що могли попередити «катастрофу» на ринку споживчого кредитування.

Проте вина за ситуацію, яка склалась на ринку споживчого кредитування, лежить не тільки на державі та позичальниках. У витягу з аналізу судової практики з розгляду цивільних справ про захист прав споживачів за 2009-2012 рр. Т. С. Жайворонок і С. В. Павловська зазначають, що підхід Європейського Союзу до ефективного режиму захисту прав споживачів фінансових послуг базується на трьох основних принципах. Споживачі повинні мати доступ до: достатньої інформації для прийняття поінформованих рішень при купівлі фінансових послуг; не затратних механізмів захисту від порушень договору про надання фінансових послуг; програм фінансової освіти. Ці принципи охоплені у кількох Директивах Європейського Союзу, які стосуються захисту прав споживачів, а саме: розкриття інформації та реклами, практики продажів, ведення рахунків клієнтів, компенсаційних та гарантійних схем, а також конкуренції та фінансової стійкості надавачів послуг. В Україні, незважаючи на законодавче закріплення, не повною мірою реалізуються такі права споживачів у кредитно-фінансових правовідносинах, як право на достовірну інформацію про послугу та умови договору. Споживачі не мають ані достатньої інформації про фінансові послуги, які їм надають, ані необхідних знань, щоб їх зрозуміти. Вони не завжди можуть оцінити рівень ризиків і можливі наслідки набуття додаткових фінансових зобов'язань та порівняти умови надання послуг, що пропонуються різними фінансовими установами [14].

Таким чином, частина провини за ситуацію, яка склалась у сфері споживчого кредитування, лежить на державі та банках. Тому в ситуації, яка склалась в Україні, має бути розроблений компромісний варіант виходу з цього кризового стану.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання надання фінансових послуг у сфері споживчого

кредитування у своїх роботах досліджували І. Аванесова, В. Вовк, Л. Іваненко, В. Кибал, Л. Кравченко, А. Луценко, В. Малюга, А. Мірошниченко, В. Вовк, О. Хмеленко, І. Шкробтак, О. Якименко та ін. Проте, враховуючи нещодавні невдалі спроби досягнення правового компромісу в цій сфері, ці питання потребують подальшого розгляду.

Метою цієї статті є спроба визначити причини не досягнення правового компромісу в сфері споживчого кредитування в іноземній валюті та розглянути окремі аспекти вирішення цього питання в законодавчій площині.

Виклад основного матеріалу. Не дивлячись на дуже складну ситуацію у сфері споживчого кредитування, держава певний час не могла запропонувати рішення щодо виходу з цієї кризової ситуації, тому вона пішла шляхом її замороження. Зроблено це було шляхом прийняття 3 червня 2014 р. Закону України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті». Цей мораторій діє і по цей час.

Вважаємо, що вирішення питання про захист прав споживачів у сфері кредитування має лежати не тільки в правовій, але й у соціальній площині. Усунення протиріч між споживачами кредитних послуг та фінансовими установами має буди здійснено за рахунок досягнення правового компромісу. При цьому, особливий правовий статус споживачів фінансових послуг має бути реально підтверджений за рахунок значних поступок з боку держави та банків під час вирішення конфлікту інтересів у сфері споживчого кредитування.

В цьому контексті заслуговують на підтримку спроби законодавчим шляхом вирішити це питання. Мається на увазі така законодавча ініціатива, як проект Закону України від 22 грудня 2014 р. «Про захист прав споживачів фінансових послуг від наслідків девальвації гривні» (далі – законопроект 1558) [8]. Цим законопроектом передбачалось, що:

– у випадку загибелі (в тому числі визнання безвісно відсутніми або оголошеними померлими) учасників антитерористичної операції (далі – АТО) в зоні Антитерористичної операції, у

випадку отримання інвалідності внаслідок участі в АТО, у випадку отримання будь-якого поранення, пошкодження або контузії, незалежно від ступеня тяжкості, такий учасник та члени його сім'ї мають право на списання (прощення) всієї суми заборгованості за всіма діючими кредитними договорами в національній валюті або іноземній валюті;

- малозабезпечені громадяни, які до моменту прийняття Закону сплатили проценти за користування кредитом в національній або іноземній валюті більше 40 % від загальної суми кредиту, мають право на зменшення процентної ставки за користування кредитом до 2 % річних. Якщо сума сплачених процентів менша 40 %, то такі громадяни мають право на зменшення процентної ставки за користування кредитом у національній або іноземній валюті до 4 % річних;

- реструктуризації підлягають усі валютні кредити, заборгованість за основною сумою яких станом на 1 січня 2014 р. в еквіваленті не перевищує два мільйони гривень згідно з офіційним курсом Національного банку України (далі – НБУ) на дату підписання договору споживчого кредиту. Реструктуризації підлягають також кредити, право вимоги за якими відступлене банком за договором відступлення право вимоги та/або договором факторингу іншій установі, незалежно від розміру суми залишку заборгованості, а також кредити, по яких вчиняються дії по зверненню стягнення на майно позичальників. При реструктуризації заборгованість за споживчим кредитом згідно цього закону підлягає конвертації за курсом гривні до іноземної валюти, що діяв у банку на дату укладання кредитного договору, зі збереженням процентної ставки за кредитом, передбаченої умовами кредитного договору на дату укладання.

У своєму висновку на законопроект 1558 Головне науково-експертне управління, зокрема, зазначило, що дискусійною виглядає пропозиція щодо поширення пропонованого механізму реструктуризації та списання заборгованості за споживчими кредитами на усі без винятку види споживчих кредитів для купівлі будь-якого рухомого та нерухомого майна. Дискусійною

видається також така підстава для надання права на відповідні пільги, як «отримання будь-якого пошкодження», яке може бути жодним чином не пов'язаним із виконанням службових обов'язків учасником АТО (від себе додамо, що таке пошкодження може мати легкий характер та не впливатиме на працездатність особи). Потребує належного обґрунтування пропонований розмір загальної суми несплачених зобов'язань за кредитом станом на 01.01.2014 р. – не більше 2 млн. грн. за офіційним курсом НБУ на дату підписання договору споживчого кредиту [2].

На розгляд Верховної Ради України також було подано альтернативний проект Закону України від 23 грудня 2014 р. «Про реструктуризацію зобов'язань за кредитами в іноземній валюті» (далі – законопроект 1558-1) [9]. У тексті цього законопроекту (поданого до третього читання), зокрема, передбачалося що:

- реструктуризація існуючих зобов'язань позичальника за споживчим кредитом, а саме несплаченої суми кредиту та нарахованих, але не сплачених відсотків (далі – залишок заборгованості за споживчим кредитом), здійснюється шляхом зміни валюти виконання зобов'язань за споживчим кредитом на національну валюту України за офіційним курсом Національного банку України на дату підписання кредитного договору;

- при цьому забороняється збільшення відсоткової ставки та встановлення плаваючої відсоткової ставки і будь-яких додаткових платежів;

- після реструктуризації зобов'язань за споживчим кредитом сума в гривні, що є еквівалентом нарахованих, але не сплачених відсотків, вноситься до графіка платежів за кредитом на останні 36 місяців платежів та підлягає обов'язковому прощенню (анулюванню), за умови відсутності прострочення платежів за договором після реструктуризації більш як на 90 календарних днів підряд, у порядку та на умовах, визначених договором про реструктуризацію;

- нараховані та/або сплачені на дату реструктуризації штрафи та пені підлягають прощенню (анулюванню).

Верховна Рада України 2 липня 2015 р. прийняла рішення про прийняття у третьому читанні, та в цілому як закону, проекту Закону про реструктуризацію зобов'язань за кредитами в іноземній валюті (реєстраційний № 1558-1).

У порівнянні із законопроектом № 1558 законопроект № 1558-1 безпідставно, як на нашу думку, поширюється на всі без винятку споживчі кредити. Це призвело до того, що в більшості ЗМІ та соціальних мережах цей законопроект, прийнятий 7 липня 2015 р. як Закон України «Про реструктуризацію зобов'язань за кредитами в іноземній валюті» був визнаний «популістським», а не соціально-справедливим» [6].

У пропозиціях Президента України до Закону України «Про реструктуризацію зобов'язань за кредитами в іноземній валюті», зокрема зазначено, що запропоновані Законом, що надійшов на підпис, заходи суттєво порушують баланс прав сторін кредитного договору в бік позичальників, покладаючи весь тягар збитків виключно на банківську систему. Застосування такого підходу, запровадженого Законом, що розглядається, може призвести до порушення банками обов'язкових нормативів капіталу та, як наслідок, до необхідності негайної капіталізації банківської системи як приватними акціонерами банків, так і державою, рефінансування банківської системи, посилення дисбалансу між активами та зобов'язаннями банків у іноземній валюті, девальвації національної валюти, збільшення кількості неплатоспроможних банків унаслідок понесених ними збитків у результаті реструктуризації валютних кредитів та збільшення витрат Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на виплати вкладникам таких банків, а отже – і до необхідності здійснення додаткових видатків з державного бюджету. Крім того, Закон запроваджує нерівний підхід до позичальників, які сплачують чи вже сплатили за кредитними зобов'язаннями на умовах, передбачених у кредитному договорі з урахуванням зміни валютного курсу, та тих позичальників (боржників), які не мали фінансових можливостей виконувати умови укладених договорів або ж є недобросовісними. За даними Національного

банку України, за станом на сьогодні, фізичним особам – резидентам України надано кредитів у іноземній валюті на суму 4,28 млрд. доларів США, що еквівалентно 98,08 млрд. грн., сума всіх іпотечних кредитів становить 2,16 млрд. дол. США, що відповідно еквівалентно 47,25 млрд. грн. Як зауважив НБУ, конвертація валютних кредитів за курсом 5,05 грн. за 1 дол. США, тобто курсом, який був на момент укладення переважної більшості кредитних договорів (як це передбачено частиною першою статті 3 Закону, що надійшов на підпис) завдасть банківській системі збитків на суму понад 76 млрд. грн., що неминуче негативно позначиться на стані економічної безпеки держави в цілому [12].

Вже 3 липня 2015 р. у Верховній Раді України був зареєстрований проект постанови «Про скасування рішення Верховної Ради України від 2 липня 2015 р. про прийняття у третьому читанні та в цілому як закону проекту Закону про реструктуризацію зобов'язань за кредитами в іноземній валюті» [11], на сайті Верховної Ради України було зазначено, що закон відправлений на повторний розгляд. Але всі ці заходи були сумнівними з точки зору регламенту парламенту. Тривалий час цей закон знаходився у Верховній Раді України, що є порушенням регламенту, і лише 9 грудня 2015 р. його було підписано Головою Верховної Ради України. 18 грудня 2015 р. Президент України наклав на нього вето, а 27 січня 2016 р. цей Закон було скасовано.

Ситуація, яка склалась навколо прийняття цього Закону та його скасування, створює враження, що замість реального пошуку правового компромісу у вирішенні питання споживчого кредитування держава лише імітує цей процес. Це може бути пов'язано з тим, що в державі не можуть визначитися з критеріями, яким мають відповідати споживчі кредити, видані в іноземній валюті, що підлягатимуть реструктуризації.

Наприкінці листопада Кабінет Міністрів України затвердив пакет законопроектів для підтримки отримання валютних кредитів громадян і підприємств, але поки не передав їх до парламенту. Документи розроблені Міністерст-

вом фінансів України спільно з НБУ і Незалежною асоціацією банків України. Серед них законопроект «Про реструктуризацію зобов'язань громадян України за кредитами в іноземній валюті, отриманим на придбання єдиного житла (іпотечні кредити)» (далі – законопроект 4004) [10]. Основні положення нового проекту реструктуризації такі. Під неї підпадуть кредити:

- із загальною сумою заборгованості до 2,5 млн. грн. станом на 1 січня 2015 р.;

- не мають простроченої заборгованості на 1 січня 2014 р.;

- термін повернення яких не настав до 1 січня 2014 р.;

- позичальникам, у яких кредит був узятий на єдине житло, спишуть 25 % залишку позики, тим, у кого це соціальне житло (квартири до 60 кв. м і будинки до 120 кв. м) – 50 %;

- учасникам бойових дій та інвалідам будуть списувати по 80 %, а спадкоємцям загиблих учасників бойових дій – 100 % залишку позики;

- залишок кредиту буде переведено у гривневий еквівалент за курсом НБУ на день проведення реструктуризації;

- процентна ставка за кредитом буде збережена протягом трьох років на тому рівні, на якому бралася валютна іпотека, після цього вона може бути підвищена.

У цілому, схвалюючи запропонований підхід, бажаємо зазначити, що окремі з наведених критеріїв викликають питання. Перш за все, чому право на реструктуризацію не мають особи, у яких є прострочена заборгованість на 1 січня 2014 р. Адже її наявність у більшості випадків свідчить про те, що особа не мала можливостей нести фінансовий тягар через суттєве подорожчання кредиту. Крім того, чому на реструктуризацію не можуть розраховувати ті, у кого термін повернення кредиту настав до 1 січня 2014 р. Адже споживач міг взяти кредит в іноземній валюті на придбання житла на 5-10 років та не зміг його повернути вчасно з об'єктивних причин, зазначених вище. Вважаємо, що вартість пільгового житла треба розраховувати не тільки виходячи з площі житла, але й кількості членів сім'ї позичальника. Нарешті, яким чином і на скільки може бути

підвищена процентна ставка за кредитом після спливу пільгового трирічного терміну. На думку Головного науково-експертного управління така невизначеність, по суті, дозволяє банкам в односторонньому порядку змінювати умови договору, причому, не на користь позичальників. Адже за пільгові три роки позичальники навряд чи зможуть погасити перед банками заборгованість за іпотечними кредитами, а нові умови договору знову стануть для них значним фінансовим тягарем [3].

Оцінюючи таку умову реструктуризації, відповідно до якої залишок кредиту буде переведено у гривневий еквівалент за курсом НБУ на день проведення реструктуризації, М. Гольдарб вказує на те, що якщо позичальник мав суму заборгованості в 50 тис. дол. США, то ця сума до 300 % девальвації гривні становила 400 тис. грн. Зараз же вона рівнозначна 1 млн. 100 тис. грн., із яких 25 % списуються. Залишається тіло кредиту – 825 тис. грн. Виходить, замість погашати 400 тис. грн, громадянин змушений виплачувати удвічі більшу суму. Навіть за умови надання пільгового періоду банкіри чітко розуміють, що за три роки основна маса позичальників реструктуризовану частку боргу погасити не зможе. Тому компенсувати свої умовні втрати банк зможе і після закінчення цього терміну, коли громадянин сплачуватиме ставку на рівні 10-15 % [13].

Висновки. Проаналізувавши ситуацію, яка склалася навколо питання реструктуризації споживчих кредитів у іноземній валюті, вважаємо, що держава має якомога швидше створити для споживачів фінансових послуг реальний, фінансово обґрунтований та справедливий механізм виходу зі скрутного фінансового становища. Критерії, які, на нашу думку, мають лежати в його основі, ми спробували проаналізувати в цій статті.

Література

1. *Аванесова І.* Постулати захисту прав споживачів фінансових послуг / Ірина Аванесова // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 1. – С. 56-65.

2. *Висновок* Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про захист прав споживачів фінансових послуг від наслідків

девальвації гривні» (реєстр. номер 1558) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53050.

3. *Висновок* Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про реструктуризацію зобов'язань громадян України за кредитами в іноземній валюті, що отримані на придбання єдиного житла (іпотечні кредити)» (реєстр. номер 4004) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58040.

4. *Вовк В. Я.* Кредитування і контроль: навч. посібник / В. Я. Вовк, О. В. Хмеленко. – К.: Знання, 2008. – 463 с.

5. *Кравченко Л. М.* Державний захист прав громадян як споживачів фінансових послуг / Л. М. Кравченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zonazakona.com.ua/yuridichna-analitika/651-derzhavnyi-zahyst-prav-gromadyan-yak-sposib-spozhyvannya-fin-poslug.html>

6. *Нова надія: що буде з валютними кредитами в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korupciya.com/nova-nadiya-shho-bude-z-valyutnimi-kreditami-v-ukraini-2/>.

7. *Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин: Постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/v0005740-12>.

8. *Проект Закону України від 22.12.2014 «Про захист прав споживачів фінансових послуг від наслідків девальвації гривні»* (реєстр. номер 1558) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53050.

9. *Проект Закону України від 23.12.2014 «Про реструктуризацію зобов'язань за кредитами в іноземній валюті»* (реєстр. номер 1558-1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53099.

10. *Проект Закону України від 03.12.2016 «Про реструктуризацію зобов'язань громадян України за кредитами в іноземній валюті, отриманим на придбання єдиного житла (іпотечні кредити)»* (реєстр. номер 4004) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58040.

11. *Проект постанови Верховної Ради України від 03.07.2015 № 1558-ІІІ «Про скасування рішення Верховної Ради України від 2 липня 2015 року про прийняття в третьому читанні та в цілому як закону проекту Закону про реструктуризацію зобов'язань за кредитами в іноземній валюті»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55856.

12. *Пропозиції* Президента України до Закону України «Про реструктуризацію зобов'язань за кредитами в іноземній валюті» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53099.

13. *Реструктуризація валютних кредитів: у чому підвох?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://socportal.info/2015/10/21/restrukturizatsiya-valyutnih-kreditiv-u-chomu-pidvoh.html>

14. *Судова практика з розгляду цивільних справ про захист прав споживачів (2009 – 2012 рр.)* (Витяг із аналізу до друку підготували суддя Верховного Суду України Т. Є. Жайворонок і головний консультант управління вивчення та аналізу судової практики С. В. Павловська) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006700-13/print>.

15. *Шкробтак І.* Проблеми захисту прав громадян як споживачів фінансових послуг при укладанні кредитних договорів / Іван Шкробтак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://olyanazarova.blogspot.nl/2012/01/blog-post_19.html.

References

1. *Avanesova I.* Postulati zahistu prav spozhivachiv finansovih poslug / Irina Avanesova // Visnik KNTEU. – 2012. – № 1. – S. 56-65.

2. *Visnovok Golovnego naukovo-ekspertnogo upravlinnja Aparatu Verhovnoi Radi Ukraini na proekt Zakonu Ukraini «Pro zahist prav spozhivachiv finansovih poslug vid naslidkiv deval'vacii grivni»* (reestr. nomer 1558) [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53050.

3. *Visnovok* Golovnoho naukovo-ekspertnoho upravlinnja Aparatu Verhovnoi Radi Ukraini na proekt Zakonu Ukraini «Pro restrukturizaciju zobov'jazan' gromadjan Ukraini za kreditami v inozemnij valjuti, shho otrimani na pridbannja edinogo zhitla (ipotechni krediti)» (reestr. nomer 4004) [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58040.

4. *Vovk V. Ja.* Kredituvannja i kontrol': navch. posibnik / V. Ja. Vovk, O. V. Hmelenko. – K.: Znannja, 2008. – 463 s.

5. *Kravchenko L. M.* Derzhavnij zahist prav gromadjan jak spozhivachiv finansovih poslug / L. M. Kravchenko [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.zonazakona.com.ua/yuridichna-analitika/651-derzhavnyi-zahyst-prav-gromadyanyak-sposib-spozhivannya-fin-poslug.html>

6. *Nova nadija*: shho bude z valjutnimi kreditami v Ukraini [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://korupciya.com/nova-nadiya-shho-bude-z-valyutnimi-kreditami-v-ukraini-2/>.

7. *Pro praktiku zastosuvannja sudami zakonodavstva pri virishenni sporiv, shho vinikajut' iz kreditnih pravovidnosin*: Postanova Plenumu Vishhogo Specializovanogo Sudu Ukraini z rozgljadu civil'nih i kriminal'nih sprav vid 30 bereznja 2012 r. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/v0005740-12>.

8. *Proekt Zakonu Ukraini vid 22.12.2014* «Pro zahist prav spozhivachiv finansovih poslug vid naslidkiv deval'vacii grivni» (reestr. nomer 1558) [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53050.

9. *Proekt Zakonu Ukraini vid 23.12.2014* «Pro restrukturizaciju zobov'jazan' za kreditami v inozemnij valjuti» (reestr. nomer 1558-1) [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53099.

10. *Proekt Zakonu Ukraini vid 03.12.2016* «Pro restrukturizaciju zobov'jazan' gromadjan Ukraini

za kreditami v inozemnij valjuti, otrimanim na pridbannja edinogo zhitla (ipotechni krediti)» (reestr. nomer 4004) [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58040.

11. *Proekt postanovi Verhovnoi Radi Ukraini vid 03.07.2015 № 1558-1P2* «Pro skasuvannja rishennja Verhovnoi Radi Ukraini vid 2 lipnja 2015 roku pro prijnjattja v tret'omu chitanni ta v cilomu jak zakonu proektu Zakonu pro restrukturizaciju zobov'jazan' za kreditami v inozemnij valjuti» [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55856.

12. *Propozicii Prezidenta Ukraini do Zakonu Ukraini «Pro restrukturizaciju zobov'jazan' za kreditami v inozemnij valjuti»* [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53099.

13. *Restrukturizacija valjutnih kreditiv*: u chomu pidvoh? [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://socportal.info/2015/10/21/restrukturizatsiya-valyutnih-kreditiv-u-chomu-pidvoh.html>

14. *Sudova praktika z rozgljadu civil'nih sprav pro zahist prav spozhivachiv (2009 – 2012 rr.)* (Vitjag iz analizu do druku pidgotuvali suddja Verhovnogo Sudu Ukraini T. E. Zhajvoronok i golovnij konsul'tant upravlinnja vivchennja ta analizu sudovoï praktiki S. V. Pavlovs'ka) [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006700-13/print>.

15. *Shkrobtak I.* Problemi zahistu prav gromadjan jak spozhivachiv finansovih poslug pri ukkladanni kreditnih dogovoriv / Ivan Shkrobtak [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://olyanazarova.blogspot.nl/2012/01/blog-post_19.html.